

MASALLAR, KADINLAR ve YAPAY ZEKÂ

Dr. Bayram Arda Kuş
Yapı-Yol-Sen Mersin Şubesi

Yeni yüzyılın ilk çeyreği bitti, bitecek. Geçen yüzyılın sanayi devrimiyle şekillenen “yeni dünya”nın birçok problemi de güncelliğini yitiriyor. Şimdi, hızla değişen dünyamızı daha belirsiz sorunlar bekliyor. Çocuklarım, benim çocukluğumu anlattığım gerçek kesitleri fantastik hikayeler gibi dinliyorlar. Köydeki “kanal”dan bahsettiğimde “YouTube kanalı mı, baba?” diye soruyorlar. Değişiyoruz. İçilebilir suya erişim ve yetersiz beslenme gibi temel yoksulluk problemlerine adaletsizlik, rüşvet ve yolsuzluk gibi yapısal sorunlar eklenip duruyor. Tüm bunlar, batının teknolojik baskısı altında yaşanıyor. Bu değişimle birlikte neredeyse dünyanın tamamında otoriter, baskıcı rejimlerin etkisi artıyor.

Bu yazıyı, yapay zekâ ile etkileşimli bir metin olacak şekilde planlamıştım. Ben soracaktım, o cevaplayacaktı. Yapay zekâ ile gelişen güncel politığı yapay zekânın kendisi ile konuşup kadının alandaki varlığının yoğunlaştırılması gerektiği

sonucuna ulaşacaktık. Olmadı. Yapay zekâ, konu kadın olunca geri zekâlı gibi davrandı. Şimdilik! Bu çabaların içinde, ChatGPT’nin “düşük profilli siyah ekranı”na bakarken bir İngiliz halk deyişini hatırladım: “Kör adam, karanlık odada, orada bulunmayan kara kediye arıyor (a blind man in a dark room looking for a black cat that is not there).” Aradığımız kadına şu anda ulaşamıyorduk. Lütfen, daha sonra tekrar deneyecektik.

Hikayeler gerçek kesitten uydurulsa bile önemlidir. Çocukları uyuturken, yetişkinleri uyandırabilen hikayeleri anlatıyor, dinliyoruz biz ailecek. Fakat çocuklar sakın uykularına daldıklarında, benim uykusuz gecelerime yenileri ekleniyor. Kaplumbağanın tavşanı yeneceğine olan “şüphesiz inancı” sorguluyorum. Kaplumbağanın ilkeli, sınıfsal durumunu benim takdir ediyor olmam yetmiyor ki. Hikayede kazanıyor, gerçekte kaybediyor her seferinde. Sevgili kaplumbağa yoldaş; “son tahlilde, gerçek hayatta kazanmanın yolu radikal paradigma

değişikliği yapmandan geçer” diyorum. Bön bön bakıyor yüzüme. Kaplumbağanın yavaşlığına rağmen çabalaması müthiş de; varsıl tavşanın “tavşansız otomobil”i ile nasıl mücadele edeceğini, “havuç hırsız babası” sayesinde aldığı özel koşu derslerini, koçluk eğitimlerini, ayağı incitmeyen-diğer kaplumbağalar tarafından özenle üretilen-koşu ayakkabılarını düşününce; çocukları öpüp, üzerlerini örtüp hemen kalkıyorum yataktan.

Ertesi gece yine başlıyoruz; “bir varmış, bir yokmuş...” Hikaye mutlu sonla bitip çocuklar uykuya daldığında, gerçekleri konuşuyorum kül kedisiyle. Hey kül kedisi! Sen ki 8 Martlarda hatırlanan kadın (ev) emeğinin asil mücadelesi. Üvey annenin 100 yıllık eziyetleri seni yıldırılmaz! Tamam da; sana benzer kül kedileriyle bir araya mı gelseniz diyorum? Üvey annelerin çoktan birleştiklerinden bahsediyor kızgın kızgın. Beyaz atlı prensin kendisini kurtaracağından, arabaya dönüşecek balkabağından ise emin. Ne ala, bir uykusuz gün daha... Ertesi gün: “Evel zaman içinde, kalbur saman içinde...” Pamuk prenses ve yedi cüceler hikayesindeyiz. Hikaye kısmı bitip sohbete başladığımızda; yedi cücelerin boyunun kısalığına bakıp haline şükrettiğini söylüyor cadının zehirli elmasını ısırdıktan sonra. Dur dememe kalmıyor.

Hafta olacak nerdeyse uyumadım; iş, güç... “Bari bugün güzel bir hikaye” deyip yine hazırlanıyoruz uyumaya...

Develer berber pireler tellal iken; ağustos böceği zibidisinin karıncaya ettiği eziyetler, karınca emeğinin değersizleştirilmesi, sermayenin temsililiğinde ağustos böceğinin çalgısında çalınan artık değer... Bugün de olmadı, kafayı yemezsek iyi.

Nerde kalmıştık? Ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallıyordum. Evet, yeni hikayemizdeyiz: Kadın ve yapay zekâ. “Kadın robotlar” ile “kadınların yaptıkları robotlar” arasında bir kurmaca hikayeye dalıyoruz. Aslında bu hikaye daha önce duyduğumuz ‘Pinokyo’ ya çok benziyor. Diğerlerine de...

Pinokyo, Gepetto ustanın ormanda bulunduğu kütüğün insansı bir kukla olması sürecini masalsı öğelerle anlatır.

Bizim hikaye ise, gerçek hayattan. Bu defa benim çocuklara değil de bana fantastik bir kurgu gibi geliyor. Pinokyo’da geçen, perinin dokunuşuyla gerçekleşen “canlanma”; bizim hikayemizde Gepetto ustanın mekanik ve elektriksel tasarımı bitirdiği kuklaya, gelişmiş bir yapay zekâ algoritması yüklemesiyle başlıyor.

Kablolar, hareketli aksamalar, hareketi sağlayan elektrik motorları, yapay zekâ algoritmaları, mühendislik ve optimizasyon çabaları... bir dizi teorik ve pratik altyapının sonunda pinokyo yerine bir kadın çıkıyor ortaya. Gepetto erkek, pinokyo erkek, ama bizim robot kadın. Daha doğrusu, genellikle kadın. Sahiden neden, neredeyse tüm robotlar kadınsı? Kalıplaşmış cinsiyet algılarımız mı nedeni? Ne var acaba arka planında?

Hikayemize biraz daha girelim.

Robotların cinsiyet tercihleri tasarımcısının elinde. Tasarımcılar bazen kendilerine benzer modeller yaratmak isteyebiliyorlar. Örneğin; Nadia Magne-nat Thalman, yaratıcısı olduğu Robot “Nadine”i, kendisinin bir benzeri olarak tasarladığını, kendisine benzerliğini “Robot selfisi” ifadesi ile tanımlıyor. Benzer şekilde; nadir erkek robotlardan olan Geminoid, yaratıcısı Hiroshi Ishiguro’ya ikizi

kadar benziyor. İnsanın aynaya olan tarihsel ihtiyacının mevcut teknik imkanlar ile; zahirden 3 boyutlu bir gerçekliğe güncellenmesidir belki de kim bilir... Bu yönleri ile robotların tasarımcılarına benzer olması anlaşılabilir. Ai-Da bir başka robot: resim ve heykel sanatçısı, kadın. Cinsiyet tercihinin kendisine ait olmadığını; Projesini “hayata geçiren” Lisa Zevi’nin ifadelerinden anlıyoruz. Kadın seslerinin sanat ve teknolojiye yeterince temsil edilmediğini düşündüğünü, robotun kadın olmasının bu yüzden tercih edildiğini söylüyor, Lisa Zevi. Gayet politik bir tercih. Ai-Da’nın, ilham kaynağının Ada Lovelace isimli dünyanın ilk bilgisayar programcısı olarak bilinen matematikçi olduğunu söyleyelim. Bu yönüyle multidisipliner bir robot olarak değerlendirilebilir.

Biri uyudu, diğeri dönüp duruyor, direniyor uykuya... “-Hey siri, ışığı kapat!” diyorum,“-Tamam” diyor bir kadın sesi, kapanıyor telefonun ışığı.

İş hayatında, akademide -hatta cadde sokakta görmediğimiz bir kadın bolluğu, robotlar ve yapay zekâ dünyasında var. Nedeni kadın sesinin tüm insanlığa anne karnından fısıldamış olması olabilir mi? Daha doğmadan duyduğumuz sesin, anne (kadın) sesi olması mıdır acaba arka planda ki bir başka neden? ABD’li Karl MacDorman, bu iddiayı temelsiz bulmuyor, araştırmasının nihai sonucunda kadın seslerinin hem kadınlar hem erkekler için bir adım önde tercih edildiğini söylüyor.

Pinokyo hikayesindeki üretim tekniği açısından da farklılaşıyor bizim hikayemiz. Gepetto ustanın butik el emeğinin yerinde daha kurumsal bir üretim mekanizması ve sermaye var bugün. Siri ve -kızkardeş olduklarını düşündüğüm(!)- Alexa da cinsiyetlerini çeşitli araştırmalar ve sermayeye borçlu. MacDorman, iş hayatında, robotların gelecekte öncelikle üstleneceği muhtemel rollerin “hizmet kalitesi” ve “müşteri temsilciliği” rollerine yakın olacağı düşüncelerinin “kadın sesini kıymetlendiren” başka bir unsur olduğunu söylüyor. Bu “cinsiyetçi” yaklaşımın arkasındaki şirketler, yapay zekânın en yaygın işlevinin insanlara bilgi

ve tüketici hizmeti vermek olduğunu, bu görevlerin de bir bakıma “kölelik ve hizmetçilikle” ilişkilendirildiği bir bilinç altı barındırıyor. Bu yönleri ile kül kedisi hikayesine de yaklaşıyoruz.

Pinokyo’nun “iyi bir çocuk”, “faydalı bir yetişkin” olması okul yolundan; bizim hikayede ise kablodan geçiyor. “Bir” ve “sıfır”ların farklı kombinasyonları ile istediğimizi alıyoruz robot arkadaşımızdan. İngiliz Profesör Kathleen Richardson, ilk zamanlar robotların yetişkin kadın olarak değil sıklıkla çocuk formunda üretildiklerini hatırlatıyor. BBC’ye verdiği mülakatta Richardson, “Çocuk formunda olurlarsa insanları tehdit edici bir özellikleri olmayacağı, insanların onları evlerine alma konusunda daha rahat hissedeceği düşünülüyordu” diyor. MacDorman da bu korkunun robotların kadın olarak seçilmesinde etkili olduğu görüşünde: “Kadın robotlar, özellikle çocuklar açısından, genellikle daha cana yakın bulunuyor. Bu yüzden insan-robot etkileşimiyle ilgili deneylerde kadın cinsiyeti, robotlar için daha uygun bulunmuş olabilir.”

Nihayet, büyük çocuk da uyudu... Hikaye bitmedi ama... Devam ediyoruz!

Yapay zekâ ve kadın kimliği, Pinokyo’nun masalsı

dünyası ile birleşerek, yeni bir hikaye ve gerçeklerle dolu bir yolculuğa işaret ediyor. Gepettonun Pinokyo'yu "iyi bir çocuk" olarak şekillendirme çabalarına benzer olarak, sermayenin elinde yaratılan kadın robotun toplumda nasıl bir rol üstleneceğini keşfetmeye devam ediyoruz. Freud bu günleri görseydi, yapay zekâya, robotlara çok şaşırdı belki ama erkek egemen teknoloji sektöründeki "kadın sesi"ni açıklamak için tek yeni kelime etmezdi diye düşünüyorum. İngiltere'de yapay zekâ ve robotlarla ilgili etik ve kültür çerçevesinde çalışan uzmanlar, erkeklerin baskın olduğu bu sektörde, özellikle heteroseksüel erkeklerin karşı cinse olan ilgisinden dolayı robotları kadın olarak tasarladıklarını dile getiriyor. Bu cinsiyetçi anlayışın arka planında erkek fantezilerinin rol oynadığını söylüyorlar. Richardson, bu durumla ilgili analizinde "cinselleştirme"ye dikkat çekerken; "Robot yüzü, hareketleri, mimikleri ve sesinin gerçekçiliği ile cinselleştirme eğilimi arasındaki orantıdan" bahsediyor. Robotların gerçekçi bir görünümü olması için ciddi paralar harcanıyor. Yaratılan standart güzellik algısı(!), zayıf bedenler ve botokslu, kalın dudaklar robotları güzelleştiriyor(!). Başka bir deyişle; "Kül kedisinin camdan ayakkabısının kimin ayağına tam uyum sağladığı"na bakılıyor.

İnsanoğlunun hayatını kolaylaştırmak için tarih boyunca ürettiği aletler, ateşli silahlardan, bilgisayarlar kadar uzanan bir evrim geçirmiştir. Her biri diğerini etkileyip değiştirmiş, eskisini azaltıp yerine yeniyi koymuştur. Tarih, uzun soluklu bir teknopolitik gelişim sürecine tanıklık etmiştir. Ancak insanın bugüne kadar ürettiği araçlardan farklı olarak, insanın başka bir insanın duygusal ve tensel ikamesini araçsallaştırdığı yeni bir deneyim var karşımızda. Richardson, ilişki tanımını "Toplumda yaşayan bir bireyin düşündüğü, hissettiği ve tecrübe ettiği şeyler" ifadeleri ile yaparken, "benmerkezci bir anlayışın her seferinde yenisinden inşa edildiğinden" bahseder. "İlişkiler her zaman iki taraf arasında gelişir ve büyür" der. Bu yeni deneyimin gelecekte kendine özgü bir adı olacaktır, ancak 'şimdilik' biz bu adı bilmiyoruz.

MacDorman, bazı insanların flörtleşme sürecinde yaşadığı "reddedilme" korkusunu yapay zekânın hafifletebileceğini ifade eder. Bu netameli alanda; robotların cinsel kullanımından endişe eden Richardson, özel bir kampanya ile bu durumun normalleştirilmesinin "ahlaki zararlarına" önemle değiniyor. "Robotlarla aşk ve cinsel ilişki" konusu uluslararası konferanslarda akademik derinliği ile ele alınıyor. Sanat dünyasında konuyla ilgili Blade Runner (Bıçak Sırtı), Her (Aşk) ve Ex Machina gibi filmler var. Evet, robot çalışanların olduğu genelevler de (Barcelona, Berlin ve Moskova'da) var artık. Belli ki; cinsellikle ilişkilendirilen robotlar, insan ilişkilerinin çetrefilli zorluğuna; zamansızlık ve mekansızlık gereksinimine ruhsuz bir alternatif olabiliyorlar. İnsan-makina ilişkisi çerçevesinde, yapay zekâ tartışmalarını bir çok yönden etkileyen tüm duygular için "şimdilik" ve "parçalı" kaydını bir kez daha koyalım.

Aşk ve cinsellik için robot mu insan mı tercihlerini bir kenara bıraktığımızda, insansı robotlar hala çoğu tüketici için pahalı. Sonuçta süper otomobilleri de herkes satın alamıyor, değil mi (?)

Bu durumu Gepetto'nun verdiği parayla, kırtasiye malzemesi yerine sirk bileti alan Pinokyo'ya benzetelim. Heyecanla gösterileri seyretmeye başlayan canlı kukla Pinokyo'yu sirk sahibinin yakalayıp kafese kapatmasını da ekleyelim.

Bizim hikaye henüz sona ermedi. Uzun soluklu bu serüven kaplumbağa hızında ilerliyor. Tüm hikayelerin olağanüstü kahramanları gibi, bu hikayede de kahramanımız "kadın" dezavantajlı bir konumda. Hikayenin sonu nasıl bitecek? Hikayede yada gerçekte kadın kazanacak mı? Kadın yapay zekâ karşısında nesneliğinden kurtulup, işin öznesi olacak mı? Yapay zekâ ve robotik güncellemeleri takip eden bu hikaye ile gerçekler birbirini tutacak mı? Bu hikaye bizi uyandıracak mı yoksa uyutacak mı? Gerçeklerle birleşecek mi, yoksa bizi sadece bir rüyada mı bırakacak?

Hikaye sona erdiğinde belki tekrar konuşabiliriz; söz hakkı "insan üstü" robotların olmaz ise.